

TABERİ'NİN TARİH ANLAYIŞI

Hasan KURT*

Abstract

With his work *Tārīkh al-Rusul wa al-Mulūk*, al-Tabarī has become the best representative of the understanding of history in Islamic world from the very beginning until his time. Through al-Tabarī's work, information found in many lost works has also reached, even if partly, at our time. In reporting historical accounts, al-Tabarī adopted a traditionalist method so that his reader could make a neutral assessment. In this context, he made some methodological attempts in such a way that he helped his readers make an assessment in their opinion. It seems that due to his oversensitivity of reliability the informative parts of his accounts in his work sometimes remained behind compared with the chain of narration.

Al-Tabarī related the accounts from the creation of man to the migration of the Prophet Muhammad in accordance the subjects, while he recorded the events of the post-migration period in accordance with their chronological sequence. This may regarded as the lack of material at his disposal about the ancient nations and pre-migration period. Though his work largely shows the features of political history, there also exists information including social, religious, cultural economic etc. aspects. He also made use of such materials as poetry, letter and so on. This shows, though he did not compile a book for the methodology of history, that the understanding of historiography he pursued, when considered the conditions of that time, was never at a level that could be disregarded.

Giriş

Taberî (224-310/839-923)'nin *Tārīhu'r-Rusûl ve'l-Mülûk* adlı eseri İslâm dünyasında başlangıçtan onun dönemine kadar tarih anlayışında varılan noktanın en iyi göstergesidir. Ayrıca onun dönemine kadar yaşanan geçmişin günümüze taşınmasında en önemli köprülerimizden biridir. Bu nedenle Taberî'nin eseri üzerinde yapılacak değerlendirme, hem o günün tarih anlayışının vardığı noktayı öğrenebilme hem de pek çoğu günümüze ulaşmayan eserlerde yer alan bilgilerin hiç değilse bir bölümüne ulaşabilme fırsatını verecektir.

Taberî'nin dönemine gelinceye kadar İslâm dünyasında tarih anlayışı ve çalışmalarının önemli aşamalardan geçtiğini görmek için kronolojik tarzda genel bir tarama yapmak yeterlidir. Nitekim Urve b. Zübeyir (93/711), İbn

* Doç. Dr., Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğretim üyesi

Şihab ez-Zühri (124/741) gibi Müslüman bilginler¹, tarih çalışmalarına İslâm dinini daha iyi anlamak ve yaşamak adına Hz. Peygamber'in hayatını araştırarak başlamışlardı. Ubeyd b. Şerye (67/686), Vehb b. Münebbih (110/728) ve İbn İshak (151/767) gibi tarihçiler de geçmiş milletlerin tarihleri üzerinde çalışmışlardı.² İbn Sa'd (230/845)'in sahabenin hayatını da yazmasıyla tarih çalışmaları yeni bir boyut kazanmıştı. Ayrıca Muhammed b. Sâib el-Kelbî (146/763) soy biliminde, Avâne b. Hakem el-Kelbî (147/764) Emevîler hakkında, Ebû Mihnef (157/774) Ridde savaşları, Cemel olayı gibi konularda sahip oldukları bilgilerle tanınmışlardı.

Taberî'nin yaşadığı hicrî üçüncü, milâdî dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından sonra İslâm dünyasındaki yönetim merkezlerinin sayısındaki hızlı artış, bir yandan siyasal parçalanmışlığa yol açarken diğer yandan bilimsel faaliyetlerin de çok merkezli hale gelmesini sağlamıştı. Bu durum bölgesel tarih kitaplarının yazılmasına imkân hazırladı. İbn Abdî'l-Hakem (257/871) Kuzey Afrika'nın tarihini, el-Kindî (283/897) buradaki valileri ve kadıları, Belâzurî (279/892) ise İslâm dünyasının önde gelenlerinin biyografilerini ve fetihleri kaleme aldı.³

Karşılaştıkları toplumların tarihini öğrenme konusunda Müslüman bilginlerde ortaya çıkan ilgi, onların dünya tarihini yazma arzularını kamçılıyordu. Bir taraftan da tarihçiler halifelerin, valilerin, kadıların, yapılan askerî mücadelelerin haberlerini yıllık olarak kaydetmekteydiler. Ya'kûbî (284/897) kendi adıyla anılan *Tarih*'ini, Dineverî (290/903) *el-Ahbârü't-Twâl* adlı eserini yazdı. Onların yaratılıştan itibaren milletlerin, özellikle de Sasanîlerin ve Bizanslıların tarihini kaleme aldıkları bu eserler, tam bir dünya tarihi olmaktan ziyade bu yolda atılmış önemli bir adım niteliği taşıdı. Fakat bu konuda çağdaşlarından daha ileri gitmeyi başaran Taberî, döneminin tarih anlayışına yaptığı çalışmayla önemli bir ivme kazandırdı. Gibb'in de vurguladığı gibi bu dönemde dünya tarihi olarak yazılanların en güzel ve en mükemmeli Taberî'nin eseri oldu.⁴ İslâm tarihine göre bunun dışında kalan bölüm her ne kadar eserinde zayıf kalmış olsa da Taberî, Müslüman tarihçilerin dünya tarihine ilgilerinin artmasında önemli katkıda bulundu.

Çeşitli nedenlerden ötürü kayıp bulunan pek çok eserde yer alan bilgiler de, Taberî'nin kitabı aracılığıyla sınırlı da olsa günümüze ulaştı. Nitekim Taberî'nin, peygamberlerin tarihini yazarken özellikle İbn Abbas'ın öğrencilerinin ve ekolünden etkilenenlerin tefsir kitaplarından, İbn İshak'ın *Sîre*'sinden, Vehb b. Münebbih'in *Kitâbu'l-Mübtede'* adlı eserinden faydalandığı anlaşıl-

1 Ahmed Emin, *Duhâ'l-İslâm*, Kahire, 1972, II, 320 vd.

2 M.Zeki Terzi, *İlk Siyer-Meğazi Yazarları ve Eserleri*, Samsun, 1990, 12, 18, 57.

3 Ahmed Muhammed el-Hüfî, *et-Taberî*, Kahire, 1963, 180 vd.

4 Gibb, "Tarih", *İslam Ansiklopedisi*, (MEB), İstanbul, 1970, XI, 787.

maktadır. Fars tarihine ilişkin olarak da Abdullah b. el-Mukaffâ ve Hişam el-Kelbî gibi kişilerin Farsça'dan Arapça'ya tercüme ettiği kitaplardan faydalanmıştır. Hz. Muhammed'in hayatını anlatırken büyük ölçüde İbn İshak'ın *Sîre*'sinden yararlanmakla birlikte Eban b. Osman (105/723), Urve b. Zübeyr (91-101/710-720 arası) gibi kimselerden alıntıda bulunmuştur. Emevî tarihinde Avâne b. Hakem, Ebû Mihnef gibi şahıslardan bilgi aktarmıştır. Abbasiler tarihinde ise Ahmed b. Ebû Heyseme (279/892), el-Medâinî vb. den olayları nakletmiştir.⁵

Nakilde bulunduğu eserin değil de yalnızca müellifinin adını kaydetmesi, geçmişle günümüz arasında köprü olan Taberî'nin eleştirilmesine yol açmıştır. Çünkü bu durum birden çok eser yazmış bir müellifin hangi eserinden haberi aktardığının tespitini zorlaştırmaktadır. Taberî'nin en önemli kaynaklarından biri olan Medâinî'nin, İbn Nedim'in belirttiğine göre, iki yüz kırk kitabı bulunmaktaydı.⁶ Bu nedenle Taberî'nin hangi haberi Medâinî'nin hangi eserinden naklettiğini belirlemek güçleşmektedir. Müellifleri eser adlarıyla birlikte kaydetmiş olsaydı, Taberî günümüze ulaşmayan eserlerin önemli ölçüde yeniden inşasına da büyük katkı sağlamış olacaktı.

Sonuçta Taberî, *Târihu'r-Rusûl ve'l-Mülûk* adlı eseri nedeniyle tarihçiler arasında haklı bir şöhrete erişti; tarihin babası kabul edilen Herodot'a benzetilerek İslâm dünyasının Herodot'u olarak nitelendirildi.⁷ Brockelmann ve Fuat Sezgin onun eserini ilk dünya tarihleri arasında saymaktadır.⁸ Cevad Ali onun güvenilir biririsi, eserinin ise rivayetler hazinesi olduğunu ve emsalleri arasında ayrıcalıklı bir yeri bulunduğunu belirtmektedir.⁹

Rivayette Bulunduğu Kimselerin Olaya Yakınlık Derecesine Verdiği Önem

Yazmış olduğu *Târihu'r-Rusûl ve'l-Mülûk* adlı eseri, Taberî'nin tarih anlayışına ışık tutabilecek elimizdeki en önemli kaynaktır. Aynı zamanda muhaddis de olan Taberî; rivayet olunan haberleri emanet, kendisini ise geçmişle gelecek arasında bir aracı olarak gördüğünden, rivayetleri kaydederken en ufak bir değişiklik bile yapmamaya özen göstermiştir. Olayları bizzat yaşayanlardan ya da onlara en yakın kimselerden öğrenme arzusu nedeniyle bazen rivayette bulunduğu kimsenin olaya yakınlığını, güvenilirliğine tercih etmiştir. Rivayetlerin doğruluk derecesine ilişkin değerlendirmeyi de çoğu zaman okuyucusuna

5 Ali, 181 vdd.; el-Hüfî, 188 vdd.

6 İbn Nedim, *Kitâbu'l-Fihrist*, (tahk.: Rıza Teceddüd), Tahran, 1971, 113.

7 H.Gazi Yurdaydın, *İslâm Tarihi Dersleri*, Ankara, 1988, 3.

8 Fuat Sezgin, *Târihu't-Turâsi'l-Arabî*, (Arapça'ya çev.:M.F.Hicazî, F.Ebu'l-Fadl), Kahire, 1977, I, 519, (dipnot)

9 Cevad Ali, "Mevâridü Târihi't-Taberî", *Mecelletü'l-Mecma'i'l-İlmî el-İraki*, (1950), I, 79.

bırakmış ve bu durumu söz konusu eserinin önsözünde şu ifadeleriyle dile getirmiştir: “Bazı haberleri okuyucu, doğruluk derecesi ya da gerçeğe uygunluk açısından kabul etmeyebilir. Bu durumda okuyucunun, haberlerin kaynağının ben olmadığını ve benim sadece naklettiğimi hatırlamasını isterim.”¹⁰ Taberî bu sözleriyle tarihçinin hoşuna gitmese ya da doğruluğundan emin olmasa bile, muhtemelen tarafsız kalma adına, aktardığı rivayetler üzerinde okuyucuyu yönlendirmeye yol açacak bir değişikliği ya da değerlendirmeyi doğru bulmadığını ortaya koymaktadır. Halife Yezid b. Abdülmelik’in ölümüne ilişkin verdiği bilgi onun bu anlayışını göstermektedir: “Halife Yezid b. Abdülmelik b. Mervan 25 Şaban 105/27 Ocak 724’te öldü. Bu haberi Ahmed b. Sabit bana Ebû Ma’şer, İshak b. İsa ve ona anlatan yoluyla nakletti. Vâkıdî’de aynısını söyledi, fakat ölümünün 38 yaşındayken Dimeşk’te Belkâ adlı yerde vuku bulduğunu ilave etti. Bazıları onun 40, bazıları ise 36 yaşında öldüğünü öne sürdüler. Ebû Ma’şer, Hişam b. Muhammed ve Ali b. Muhammed onun hilafet süresinin dört yıl bir ay, Vâkıdî ise sadece dört yıl olduğunu belirtti.”¹¹

Rivayette bulunduğu kimselerin olaya yakınlığını güvenilirliğe tercihi, Taberî’nin rivayette bulunduğu kimselerin arasında töhmetli kimselerin de yer almasına yol açmıştır. Ebû Mihnef (157/774) bunlardandır. Taberî, Sıffin Savaşı’nı anlatırken töhmetli râvilerden biri olan Ebû Mihnef’ten rivayetlerde bulunmaktadır.¹² Buna sebep olarak onun rivayetinin diğerlerine nazaran daha tatminkâr ve tam olduğunu gerekçe göstermektedir.¹³ Nitekim İbn Nedim, onun otuz bir kitabının bulunduğunu kaydetmektedir.¹⁴ Taberî’nin bu konudaki Ebû Mihnef’in rivayetlerini tercihinde belki onun dedesi Mihnef b. Süleyman’ın, Hz. Ali’nin arkadaşlarından olmasının da etkisi olduğu düşünülebilir.¹⁵

Taberî, töhmetli râviden aldığı bilgi şayet genel kanaate ters olduğunda bu durumu yaptığı açıklamayla düzeltmektedir: Siyer müelliflerinin büyük çoğunluğunun Hz. Ali ile Haricîler arasında yaşanan Nehrevan Savaşı’nın 38/658 yılında gerçekleştiğini söylemesine rağmen, Ebû Mihnef’in bunun 37/657’de olduğunu belirttiğini ifade etmektedir. Ebû Meryem’in Haricîlerin hakem olayı nedeniyle Hz. Ali’den ayrılmalarından bir yıl sonra savaşın cereyan ettiğini söylemesini gerekçe göstererek Ebû Mihnef’in rivayetine itiraz etmektedir. Savaşın 38’de vuku bulduğunu belirtmektedir. Bununla birlikte ilgili rivayeti Ebû Mihnef’e ait olduğu için 37/657 yılı olayları içinde kaydetmektedir.¹⁶

10 Taberî, *Tarîhu’r-Rusûl ve’l-Mülûk*, (tahk. M.Ebu’l-Fadl İbrahim), Kahire, trz., I, 7 vd.

11 Taberî, VII, 21 vd.

12 Bkz. Hasan Kurt, *Taberî’nin Hayatı ve Tarihçiliği*, (Basılmamış yüksek lisans tezi), Samsun, 1991, 63 vd.

13 Taberî, V, 351.

14 İbn Nedim, 105 vd.

15 İbn Nedim, 105; Yâkut el-Hamevî, *Mu’cemu’l-Udebâ*, Beyrut, trz., XVII, 41.

16 Taberî, V, 91 vd.

Eseri incelendiğinde Taberî'nin, rivayetleri zayıf kabul edilenlerin yanı sıra bilginler arasında saygın yere sahip kimselerden de önemli ölçüde nakillerde bulunduğu görülmektedir. Hz. Peygamber'in amcasının oğlu İbn Abbas (68/687) en çok rivayette bulunduğu kimselerden biridir. İbnü'l-Esîr, onun fıkıh, tefsir, soy bilgisi, geçmiş milletlerin tarihleri gibi birçok alanda bilgi sahibi olduğunu nakletmektedir. Hz. Peygamber'in hayatını, ilk halifelerin aldığı kararları çok iyi bildiğini aktarmaktadır. Günlerini bu konularda ders vererek geçirdiğini belirtmektedir.¹⁷ Nitekim Taberî'nin İslâm öncesi dönem tarihi ve Hz. Peygamber'in hayatı ile ilgili her bölümde, ilk halifelerle ilgili rivayetlerde İbn Abbas'tan nakillerde bulunmaktadır. Yine güvenilir kimseler arasında sayılan ve Halife Hz. Osman'ın soyundan gelen Avâne b. Hakem el-Kelbî de Taberî'nin rivayette bulunduğu şahıslardandır.¹⁸ O, Emevîlerle ilgili konularda özellikle Avâne b. Hakem'in rivayetlerinden yararlanmaktadır. Hem Hz. Ali taraftarlarından ve hem de Emevî taraftarlarından rivayette bulunması Taberî'nin, râvîlerinin olaya yakınlık derecesine gösterdiği duyarlılığa işaret etmektedir. Taberî'nin Şam (Suriye), Horasan, Fars ve Hind ile ilgili konularda nakilde bulunduğu Ali b. Muhammed el-Medâîni (225/840)'yi İbn Maîn'in güvenilir kimseler arasında saydığı belirtilmektedir.¹⁹

İsnad Zincirini Kullanım Tarzı

Taberî, rivayet edenin olaya yakınlığı konusundaki duyarlılığı nedeniyle ortaya çıkan zafiyeti, muhaddisliğinden kaynaklanan alışkanlığının da bir sonucu olarak,²⁰ rivayetlerin kimlerden aktarılarak kendisine ulaştığını kaydederek gidermeye çalışmıştır. Bu konuda o kadar duyarlı davranmış ki, isnad zinciri eserinde kimi zaman haberden daha geniş yer tutmuştur. Bazen iki satırlık bir haberin üç-dört satırlık isnad zincirinin bulunduğu görmekteyiz.²¹ Taberî'nin isnad zincirini modern tarihçilik anlayışındaki kaynak gösterim tarzı olan "dipnot" şeklinde değerlendirebiliriz.

Taberî az da olsa, çeşitli şekillerde tenkit metodunu uygulamaya çalışmıştır. Yani haberlerin bazısının şüpheli olduğunu²² belirtirken, bazıları hakkında ise tartışma açmıştır.²³ Bir kısım haberler arasında ise hangisinin doğru

17 İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe fi Ma'rifeti's-Sahâbe*, Kahire, 1863, III, 291 vd.

18 Yâkut el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, XVI, 134-139.

19 Yâkut el-Hamevî, *İrşâdü'l-Erîb fi Ma'rifeti'l-Edîb*, (tahk. Margilius), Hind mtb., 1928, V, 109-118.

20 Seyyide İsmail Kâşif, *Masâdiru't-Târihi'l-İslâmî ve Menâhîcu'l-Bahs fih*, Kahire, 1975, 25. Taberî; Tirmizî ile Nesâî derecesinde kabul edilen bir muhaddisti. Bkz. Nevevî, *Tezhibu'l-Esmâ ve'l-Luğât*, Kahire, trz., I, 78.

21 Bkz. Taberî, III, 240.

22 Bkz. Taberî, I, 368.

23 Bkz. Taberî, I, 144 vd.

olduğu konusunda açıkça tercihte bulunmuştur. 12/633 yılı olayları içinde Übülle'nin fethiyle ilgili Seyf b. Ömer'den aldığı rivayeti kaydettikten sonra buranın Hz. Ömer döneminde 14/635 yılında Utbe b. Ğazvân tarafından ele geçirildiğini vurgulamıştır.²⁴ Hz. Muhammed'in Hicret öncesi peygamberlik görev süresinin on yıl olduğunu söyleyenlerin onun dine davete başlamasından, on üç yıl olduğunu söyleyenlerin ise peygamberliğinin başlangıcından itibaren bu süreyi hesapladıklarını belirterek görüşleri uzlaştırmaya çalışmaktadır.²⁵ Kimi zaman da haberleri kaydederken kullandığı ifadeyle bunlardan birini diğerine tercih ettiği anlaşılmaktadır. İbn Abbas'ın Basra'daki valilik görevinden ayrılışının bütün tarihçilerin görüşüne göre 40/660 yılında gerçekleştiğini belirttikten sonra bazı râvilerin bunu inkar edip Hz. Hasan'ın hilafeti Muaviye'ye devredişine kadar onun burada kaldığını iddia ettiklerini kaydetmektedir.²⁶

Taberî'nin isnad zincirlerinde kullandığı ifadelerden onun, haberleri kaynaklarından nasıl elde ettiği hakkında çoğu zaman fikir edinmek de mümkün olmaktadır. Buna göre Taberî'nin "dinleme", "okuma", "yazışma" gibi bilgiyi elde etme yöntemlerinin bulunduğu anlaşılmaktadır. Bazı bilgileri hangi yollarla elde ettiğini anlamak ise pek mümkün gözükmemektedir. Bu durumun onun, söz konusu bilgilerin isnad zincirini ve alışı şeklini unuttuğundan mı, yoksa siyasî birtakım gerekçelerden mi kaynaklandığı anlaşılamamaktadır. Taberî ayrıca kendi yaşadığı dönemle ilgili aktardığı haberlerde isnad zincirine muhtemelen gerek duymadığından yer vermemektedir.²⁷

Taberî'de karşımıza çıkan nakilci anlayış aslında yalnız onun değil, aynı zamanda döneminin de genel karakteriydi. Bundan dolayı Taberî'nin değil, döneminin tarih anlayışının mercek altına alınması gerekmektedir. Diğer yandan tarihin bilim olup olmadığının tartışıldığı bir dönemde bu işi önemseyerek rivayetçi tarzda da olsa o dönemin olaylarının günümüze dek gelmesini sağladığı için kanaatimizce Taberî kutlanmalıdır. Nitekim ondan yaklaşık beş yüz yıl sonra yaşamış olan İbn Haldun (808/1405)'un bile *Mukaddime*'sinde tenkit metodunu çok güzel anlattığı halde, *Tarih*'inde bunu uygulama konusunda aynı başarıyı gösteremediği yapılacak eleştirilerde göz önünde bulundurulmalıdır.

Taberî rivayetleri kaydederken hocalarının yolundan giderek birbirini tamamlayan ya da destekleyen isnad zincir ve metinlerini birleştirmiştir. Böyle rivayetlerden birinde diğerinden fazla bilgi varsa, bunu da birleşik metinde aktarmıştır. Zührî'nin "İfk" olayı ile ilgili Alkame b. Vakkas, Said b. Müseyyeb, Urve b. Zübeyr ve Ubeydullah b. Utbe'den aldığı rivayetleri birleştirerek verdiği nakle hiç değişiklik yapmadan olduğu gibi kitabında yer vermiştir. Aynı bil-

24 Bkz. Taberî, III, 350.

25 Taberî, II, 387.

26 Taberî, V, 141.

27 Geniş bilgi için bkz. Kurt, 74 vdd.

ğinin hiç değişikliğe uğramadan İbn Hişam'ın *es-Sîretü'n-Nebeviyye* adlı eserinde de geçmesi, Taberî'nin rivayetleri aktarmada ne derece duyarlı olduğunu ortaya koymaktadır.²⁸ Taberî benzeri uygulamaları İbn İshak, İbn Medâîni gibi hocalarından aldığı bilgilerde de uygulamaktadır.²⁹ Böylelikle eserinden yararlanmak isteyenlere büyük bir kolaylık sağlamaktadır. Onların dağınık haberleri toparlamakla meşgul olmalarını ve gereksiz yere yorulmalarını önlemekte, kafalarında planlamış oldukları konuya daha iyi yoğunlaşmalarını sağlamaktadır.

Taberî, birbirine ters düşen bilgiler içeren rivayetleri ardı ardına sıralamış ve bir konuda ne gibi ihtilafların bulunduğunu aynı konu içerisinde kaydetmiştir. Daha sonra tekrar ana konuya dönüp anlatımını sürdürmüştür. Uhud Savaşı'nı anlatırken İbn İshak'ın rivayetine yer verirken, bu arada Süddî'nin onun haberine ters düşen rivayetini nakletmeyi ihmal etmemiştir. Onun söz konusu olayı başka türlü anlattığına dikkat çekerek iki rivayet arasındaki farkı belirtmiştir.³⁰ Muhtar b. Ebû Ubeyd'den söz ederken anlattığı olayların bir kısmını, Vâkıdî'nin başka şekilde naklettiğini ifade edip ardından İbn Zübeyr ile Muhtar arasındaki ihtilafların, Mus'ab'ın Basra'ya gelişiyle başladığı kanaatini taşıdığını belirtip onun haberini nakletmiştir.³¹ Böylelikle okuyucunun aynı konuyla ilgili ihtilafları birlikte değerlendirip kendince bir kanaate varmasının yolunu açmıştır. Fakat bu durum bir yandan da konu akışının kesintiye uğraması nedeniyle ayrıntularla uğraşırken dikkat dağınıklığına ve konuya hakimiyetin zayıflamasına yol açabilmektedir. Bu tür sorunlara çare olabilecek dipnot kullanım yönteminin onun yaşadığı dönemde gelişmemiş olması, Taberî'yi zora sokmuş gibi gözükmektedir.

Taberî, iki taraf arasındaki mücadeleden söz eden haberleri, bizzat tarafların kendi râvilerinden almaya çalışmıştır. Ayrıca mümkün olduğunca haberleri ilk kaynaktan nakletmeye gayret etmiştir. Ayrıca mücadele eden tarafların haberlerini karşılıklı olarak kaydederek onları hâkim önünde ifade veren davalı-davacı konumuna getirmiştir. Onların arasındaki hâkimlik işini okuyucusuna bırakmıştır. Taberî'nin kendisi ise olaylarla ilgili belgeleri toplayıp mahkemeye sunan emniyet görevlisi rolünü üstlenmiştir. Tarihi akli değil, nakli bir alan görmesinden dolayı kendi şahsî kanaatini çoğu zaman gizlemeyi tercih etmiştir.

Taberî, hicrî 61/681 yılında vuku bulan Kerbelâ olayı ile ilgili haberleri hem Hz. Hüseyin tarafının hem de ordusunu Ömer b. Sa'd b. Ebû Vakkas'ın

28 Krş. Taberî, II, 611; İbn Hişam, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, (tahk.: Mustafa es-Sakka) vd., Kahire, II, 297.

29 Bkz. Kurt, 78 vdd.

30 Taberî, II, 499-503.

31 Taberî, VI, 114.

komuta ettiği Halife Yezid b. Muaviye tarafının râvilerinden nakletmesi bu duruma bir örnektir. Hz. Hüseyin ile ilgili bilgileri çatışma sırasında onunla birlikte bulunan Dahhak el-Meşriki ve yine taraftarı konumunda bulunan Ebû Mihneften aktarmaktadır. Ömer b. Sa'd ile ilgili bilgileri ise Avâne b. Hakem'den ve -Ebû Mihnef aracılığıyla da olsa- Şamlı Ali b. Hanzala'nın, kendi kavminden Hz. Hüseyin'in şehit edilmesine tanıklık eden Kesîr b. Abdullah eş-Şa'bî'den aktardığı haberine yer vermektedir.³² Taberî'nin tanıklardan bilgi alma konusundaki duyarlılığını gösteren bir başka rivayet ise, yine aynı konuyla ilgili olarak naklettiği bir başka haberdır. Bu haberde, hadiseyi rivayet eden kimseye Hz. Hüseyin'in öldürülüşünü görüp görmediği sorulur. O da "Gözlerim gördü; kulaklarım işitti." şeklinde cevap verir.³³

Taberî'nin iki rakip tarafın farklı bakış açılarına sahip rivayetlerini bir arada kaydetmesi, onların rivayet ettikleri olayları nasıl algıladıklarını ortaya koyması bakımından büyük önem arz etmektedir. Diğer yandan bu durum Taberî'nin hem tarafsızlık ilkesine bağlılığına işaret etmekte hem de okuyucusunun söz konusu olaylar hakkında daha sağlıklı kanaat sahibi olmasına yardımcı olmaktadır.

Olayları Kayıt Tarzı

Olayları eserine kaydederken Taberî, Yaradılıştan Hz. Muhammed'in hicretine kadar olan dönemde haberlerini konularına göre aktarmıştır. Farklı yıllarda gerçekleşmiş olayları konu bütünlüğü içinde nakletmiştir. Sasanî imparatorlarının dönemlerini ayrı başlıklar altında aktarmış olması³⁴ bu uygulamanın bir sonucudur. Taberî'nin Hicret'ten sonraki olayları yıllara göre kaydetmesi, geçmiş milletlere ve Hicret öncesi olaylara ilişkin elindeki malzemelerin yetersizliği nedeniyle böyle bir yöntemi uygulayamadığını göstermektedir. Nitekim Taberî, mevcut kaynakların ancak konularına göre aktarılmayı mümkün kıldığını, Şa'bî'nin eski devirlerde "Tufan'a kadar", "Hz. İbrahim'in ateşe atılmasına kadar" gibi zaman dilimlerine ayrılarak haberlerin nakledildiğine ilişkin sözünü aktararak vurgulamaktadır.³⁵ Haberlerin konu bütünlüğü içerisinde kaydedilmesi, tarihlerinin tespitini zora sokmakla birlikte olayların öğrenilmesini kolaylaştırmaktadır.

Konularına göre kaydettiği İslâm öncesi dönem haberlerinde Taberî, İsrailiyata çok kaçtığı gerekçesiyle eleştirilere uğramıştır. Ancak onun içinde bulunduğu şartları göz önünde bulundurduğumuzda "başka ne yapabilirdi?"

32 Taberî, V, 407, 409 vd., 423, 426.

33 Taberî, V, 431 vd.

34 Bkz. Taberî, II, 37-235.

35 Taberî, I, 193.

sorusuna verilebilecek pek cevap olmadığını görmekteyiz. Çünkü söz konusu dönemle ilgili bilgi, daha çok o günün aydınları kabul edilen Yahudi ve Hristiyan bilginlerde vardı. Onların bilgileri de bilindiği gibi hurafelerle karışmış durumdaydı. J.C. Hearnshaw'un da belirttiği gibi Konstantin (306-337)'in Hristiyanlığı kabul edip resmî din haline dönüştürmesiyle birlikte tarih disiplini üzerinde rahip ve papazların yaklaşık bin yılı aşkın bir süre devam eden hâkimiyet dönemleri başlamış oldu. Bu zaman diliminde tarih deyince akla, keramet ve harikulade hal olarak anlatılan uydurma haberler gelmeye başlamıştı. Tarih adı verilen kitaplar bu tür rivayetleri içerir hale gelmişti.³⁶

Taberî, Hicret'ten itibaren rivayetleri ilgili oldukları olayların vuku buldukları yıllara göre nakletmiştir. Çünkü yazılı kaynak sayısının yeterli düzeye ulaşmış bulunması nedeniyle olayları yıllarına göre kaydedebilmek kolay hale gelmişti. Taberî olayların cereyan ettikleri tarihlerin, eğer biliyorsa ayını, gününü ve gün adını da belirtmiştir. Hicrî 11/632 yılı olayları arasında yer alan ve senedi Hicaz fakihlerine dayanan bir haberde Hz. Peygamber'in vefat tarihini şöyle kaydetmektedir: "Resulullah Pazartesi günü öğle vakti vefat etti; o gün tarih, Rebiulevvel ayının ikisini göstermekteydi. Vâkıdî ise onun Pazartesi günü öldüğünü fakat o günün Rebiulevvel ayının on ikisi olduğunu öne sürdü."³⁷ Taberî, elindeki tarihlendirme tam ayrıntılı değilse, bu durumda doğal olarak elindeki bilgiyi aktarmakla yetinmiştir. Hicrî 7/628 yılı olayları arasında Hayber'in fethinden söz ederken sadece bunun Safer/Haziran ayında gerçekleştiğini aktarmıştır.³⁸ Ancak Taberî'nin, rivayetleri vuku buldukları yıllara göre kaydetmesi, yıllar boyu devam eden olayların konu bütünlüğü ve sebep sonuç ilişkisi içerisinde değerlendirilmesini zorlaştırmıştır.

Taberî, eserini yazarken faydalandığı kaynakları sadece Müslümanların yazdıklarıyla sınırlandırmamasından dolayı, Süryanî takvimine göre tarihlendirilmiş rivayetlerle de karşılaşmaktaydı. O hicri olmayan bu tarihleri de aktarmak suretiyle rivayetlerin olduğu gibi nakledilmesi konusundaki duyarlılığı bir kez daha göstermiştir. Abbasi Halifesi Emin'in, kardeşiyle girdiği taht kavgası sonucunda öldürülüşünü hem hicri hem de Süryanî takvimle vermiştir. Bu olayın 25 Muharrem 198 Pazar gününe denk gelen 25 Eylül'de vuku bulduğunu kaydetmiştir.³⁹ Yine Halife el-Muntasır'ın, Vâsıfı Malatya'ya saldıran Rumlara karşı gönderirken Muhammed b. Abdullah b. Tahir'e yazdığı mektupta onun 12 Rebiulevvel 218 tarihinde yola çıktığını belirttiğini kaydetmekte ve Acem ayında bunun Haziran'ın ortasına denk geldiğini, Malatya'ya girişinin ise Temmuz'un birinci günü olduğunu ifade etmektedir.⁴⁰

36 J.C. Hearnshaw, *İtmu't-Târih*, (çev.: Abdülhamid Abâdî), Kahire, 1937, 38 vd.

37 Taberî, III, 200.

38 Taberî, III, 17.

39 Taberî, VIII, 482.

40 Taberî, IX, 243.

Taberî ayrıca halife ve emirler gibi önde gelenlerin makamına geçiş ya da ölüm tarihlerine göre yapılan tarihlendirmelere de eserinde yer vermiştir. Kûfe'nin imarı için plan çiziminin Hz. Ömer'in hilafete geçişinden üç yıl sekiz ay sonra gerçekleştirildiğini nakletmiştir.⁴¹ Bir başka haberi ise "İbn Âmir'in valiliğinin üçüncü yılında..." şeklinde tarihlendirerek kaydetmiştir.⁴²

Ele Aldığı Konular

Siyasi olayları diğerlerine göre orantısız bir genişlikte çok kaydetmiş olmasından dolayı Taberî eleştirilmektedir. Nitekim eserine verdiği isim, onun tarihin akışındaki etkin şahsiyetler olarak peygamberleri ve hükümdarları, eylem olarak da siyasi olayları gördüğüne işaret etmektedir. Ancak o, siyasi tarihin olduğu kadar kurumlar tarihinin de konuları içinde yer alabilecek kadıların ve valilerin tayini ve görevden alınması üzerinde de durmaktadır. Hemen her yılın olaylarını anlattıktan sonra o yıl tayin edilen, görevde bulunan ve azledilen valiler, kadılar, vergi memurları hakkında bilgi vermektedir.⁴³

Her yıl tayin edilen hac emirlerinin kimler olduğunu Taberî, o yılın haberlerinin sonunda bildirmeyi ihmal etmemektedir. Eser içinde bu konuyla ilişkili haberler tarandığında öneminden dolayı çoğu zaman halifelerin bizzat kendilerinin, bazen de onun görevlendirdiği akrabası, kuvvet komutanı, devlet adamı ya da Mekke valisinin hac emiri olduğu görülmektedir. Nitekim Taberî'nin naklettiği bir rivayete göre, Ebû Müslim el-Horasanî (137/754) bu görev için Halife Ebu'l-Abbas es-Seffah'tan izin ister, ancak Halife, kardeşi Ebû Cafer Mansur'un hac yapacağını gerekçe göstererek onun isteğini geri çevirir.⁴⁴ Taberî'nin her yıl kaydetmeye çalıştığı hac emirinin kim olduğuna ilişkin bilgiler ve Ebû Müslim ile ilgili rivayet İslâm tarihinde hac emirliği konusunun dinî olduğu kadar siyasi önem de taşıdığı kavranmasına büyük katkı sağlamaktadır.

Taberî siyasi tarihin kapsama alanının dışına çıkarak bu olayların kahramanları konumunda gördüğü halife, komutan, kanaat önderleri gibi önde gelen kimseler hakkında biyografik tarzda bilgiler vermiştir. Onların kişiliğinden, doğumundan, ailesinden, ne kadar görev yaptığından ve yaşadığından, icraatlarından öldükleri yılın olayları içinde söz etmektedir. Ömer b. Abdülaziz hakkında Ebû Mihneften naklettiği rivayette, onun otuz dokuz yaşında 25 Receb 101/11 Şubat 720 Cuma günü öldüğünü, hilafet süresinin iki yıl beş ay olduğunu belirtmektedir. Küçük yaşta yaralanmasından dolayı başında yarık

41 Taberî, IV, 42.

42 Taberî, IV, 326.

43 Bkz. Taberî, VI, 165, 194, 201, 384.

44 Taberî, VII, 479.

izleri bulunduğu hakkında, ailesi, anne babası vb. konularda bilgi vermektedir. Ardından onun icraatlarından örnekler vererek biyografik açıklamalarını tamamlamaktadır.⁴⁵

Abbâsî Devleti'nin kurulmasında önemli katkıları bulunan Ebû Müslim Horasanî'nin öldürülmesini ve buna sebep olan gelişmeleri Taberî, özel bir konu içinde anlatmaktadır.⁴⁶ Ebû Zerr el-Ğifârî'nin ölümünü ve toprağa verilmiş sürecini ilgili yılın olayları içinde ayrıntılı biçimde aktarmaktadır.⁴⁷ Taberî bunun yanı sıra önde gelenlerin doğum tarihlerini de doğdukları yılın olayları içinde nakletmektedir. Hicrî 170/786 yılı olayları içinde Halife Harun er-Reşid'in çocuklarının doğumlarından bahsetmektedir.⁴⁸ Hz. Peygamber'in ve kızlarının evliliklerini de konu ederek sosyal hayatın farklı bir boyutuna daha eserinde değinmektedir.⁴⁹

Taberî bir takım dinî sorunlardan ve çözümlerinden söz ederek toplum hayatının aydınlatılmasına da ışık tutacak bazı haberler nakletmektedir. 284/897 yılı olaylarını anlatırken şöyle bir rivayet kaydeder: "3 Cemaziyelevvel, diğer takvimle 11 Haziran Çarşamba günü Bağdat pazarlarında ve mahallelerinde ateş yakılmasının, ertesi gün de su dökülmesinin yasaklandığı bildirildi. Tekrar Cuma günü ise Medinetü's-Selâm'ın doğu yakasındaki Emniyet Müdürü Said b. Yeknis Kapısı üzerinde Emîru'l-Mü'minin'in yasağı kaldırıp ateş yakılmasına ve su dökülmesine izin verdiği ilan edildi. Bu izin üzerine halk, coşkuyla bu âdeti yerine getirdiler. Hatta emniyet görevlilerinin köprünün üzerindeki oturma yerlerine dahi su döktüler."⁵⁰ Taberî'nin verdiği bu bilgiyle o dönemde muhtemelen devlet tarafından pek de benimsenmeyen bir geleneğin ya da dini inancın önce yasaklanıp ardından toplumsal baskı sonucunda serbest bırakılması gibi bir durumun ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. 246/860 yılı olaylarında ise Taberî, hilâli görmeleri nedeniyle Samarralıların Pazartesi, Mekkelilerin Salı günü kurbanlarını kestğini haber vermektedir.⁵¹ Bu nedenle söz konusu dönemin dinî ve kültürel yapısını araştıracak olanlar için de söz konusu eserin siyasi tarih içerikli denilip göz ardı edilemeyecek bir nitelik arz ettiği anlaşılmaktadır.

Taberî genel haberler arasında ender ve olağanüstü olarak gerçekleşen olaylardan da eserinde söz eder. Kaydettiği bu haberlerin genelde kendi yaşadığı yüzyılda vuku bulanlar olması, daha önceki dönemlerde bu tip haberlerin

45 Taberî, VI, 565-573.

46 Taberî, VII, 479.

47 Taberî, IV, 308.

48 Taberî, VIII, 233.

49 Bkz. Taberî, II, 491; III, 160-168.

50 Taberî, X, 53.

51 Taberî, IX, 221.

pek kaydedilmediğini ya da bu kaynakların onun eline geçmediğini bize düşündürmektedir. Çünkü kaynaklardaki bilgileri olduğu gibi aktarma konusunda duyarlı olan Taberî, kanaatimizce bu tip bilgiler eline geçmiş olsaydı bunları da aynı duyarlılıkla aktarırdı. O, 245/859 yılında Mağrib'de yaşanan depremde kalelerin, evlerin ve köprülerin yıkıldığını; bunun üzerine Halife el-Mütevekkil'in depremzedelere üçer bin dirhem tahsis ettiğini belirtmiştir.⁵² Bu rivayetin öğrenilmesi, depremin yaşandığı coğrafyada ortaya çıkacak hastalık, yoksulluk, sanat ve kültür varlıklarının uğradığı hasar gibi dolaylı gelişmelerin değerlendirilebilmesine imkan verecektir.

Taberî 260/874 yılında İslâm dünyasının genelinde emtia fiyatlarında aşırı bir artış gerçekleştiğini anlatır. Mekke'de diğerlerine göre daha fazla artış yaşandığı için buradaki halkın çevre şehirlere göç ettiğini kaydeder. Bağdat'ta bir ton arpanın yüz yirmi, buğdayın ise yüz elli dinara çıktığını, bu durumun birkaç ay sürdüğünü ifade eder.⁵³ Taberî'nin rivayet ettiği bu tür bilgilerin dönemin iktisat tarihinin aydınlatılmasına, sosyal hareketliliğin arka planının doğru değerlendirilmesine yardımcı olacağı açıktır.

Taberî'nin, çağının sahip olduğu tarih anlayışının gelişmesine katkı sağladığı eserinde yer alan sosyal, ekonomik, dinî ve doğal olaylara ilişkin verdiği bilgilerden anlaşılmaktadır. O bu katkısıyla kendisinden yaklaşık beş yüz yıl sonra yaşamış İbn Haldun gibi tarihçilere de yol göstermiş; onların daha ileri bir tarihçilik anlayışı ortaya koymalarında rehberlik etmiştir.

Kullandığı Belge Türleri

Taberî, tarihî değer ve belge niteliği taşıyan şiirlere, konuşma ve antlaşma metinlerine, mektuplara da yer vermiştir. Diğer bir deyişle Taberî'nin doğru- dan ya da dolaylı olayların aydınlığa kavuşturulmasında katkısı olabilecek her türlü malzemeden yararlanmaya çalıştığı anlaşılmaktadır. Kullandığı malzeme türleri nedeniyle Taberî, aynı zamanda edebiyat tarihçilerine de önemli ölçüde kaynak temin etmiştir. Sözelimi, Hz. Muhammed'in peygamber olarak gönderilmesinden hicretine kadar olan zaman aralığının ne kadar olduğunu tespit ederken şiirden yararlanmıştır. Ebû Kays Sırme b. Ebi'l-Enes'in bu konuyla ilgili şiirinde Resulullah'ın peygamber olarak gönderilip vahiy almaya başlamasından itibaren on küsur yıl Mekke'de kaldığını haber verdiğini belirtmiştir.⁵⁴ Hz. Ali'nin şehit edilmesinin toplumdaki yankısını belirtmek için bu işten memnuniyet ya da üzüntü duyanların tepkilerini, tarafların bu konuyla

52 Taberî, X, 53.

53 Taberî, IX, 510.

54 Taberî, II, 385 vd.

ilgili söyledikleri şiirlerle anlatmıştır.⁵⁵ Bu yolla olayın toplum üzerindeki etkisini tarafsız şekilde gözler önüne sermeye çalışmaktadır.

Taberî şiir gibi konuşma metinlerine de tarihi belge olma yönlerinden yararlanarak eserinde yer vermiştir. Anında kayıt şartlarının dönemin imkânları çerçevesinde taşıdığı zorluk dikkate alındığında bütün ayrıntılarıyla aktardığı karşılıklı konuşmaların ve konuşma metinlerinin belgesel değeri her ne kadar düşündürücü idiyse de, bu metinler en azından ilgili olaylarda yaşanan psikolojik atmosfere ışık tutması bakımından anlamlı gözükmektedir. Zaten eserinin daha başlangıcında Taberî, kabul edilebilecek ya da edilemeyecek rivayetlerin eserinde bulunabileceğini ifade ederek bu tür eleştirileri saygıyla karşıladığını ortaya koymuştur. Askeri harekâtın çok olduğu yerlerde konuşma metinlerinin de sayısının arttığı görülmektedir. İslâm dünyasında özellikle I./VII. yüzyılda en fazla karışıklığın yaşandığı Irak ile ilgili konuşma metinlerine eserde diğerlerine göre daha çok rastlanılmaktadır. Eserin II./VIII. yüzyıla ilişkin bölümlerinde ise konuşma metinlerinin azaldığı; III./IX. yüzyıla gelince hemen hemen hiç konuşma metni aktarılmadığı görülmektedir.

Taberî'nin tarihi olayların aydınlatılmasında bir takım mektuplardan da yararlandığını yukarıda ifade etmiştik. Eserinde kaydettiği Hz. Peygamber'in Rum İmparatoru Heraklyus'a 6/627 yılında gönderdiği mektubun metnini yayınlarken hem İslâm davetinin Arap Yarımadası'nın ötesine taşımaya nasıl evrensel bir özellik kazandığını anlatmakta hem de Hz. Peygamber'in İslâm'a davet üslubunu ortaya koymaktadır.⁵⁶ Aynı minval üzere Hz. Peygamber'in, Heraklyus'un yanı sıra Necâşi ve Kisrâ'ya gönderdiği mektuplardan da söz etmektedir.⁵⁷ Emevî Halifesi Hişam b. Abdümelik'in, valisi Halid b. Abdullah el-Kasrî'yi Kureyşli el-Âs ailesinden bir adama karşı takındığı alaycı tutum dolayısıyla azarlamasını, ona yazdığı mektubu naklederek açıklamaktadır. Taberî, Halid'in görevden alınmasına kadar varan söz konusu gelişmeleri yorum yapmaksızın bütün ayrıntılarıyla gözler önüne sermeye gayret etmektedir.⁵⁸ Emevîlerin Irak Valisi Yusuf b. Ömer'in, kendine bağlı olarak görev yapan Horasan Valisi Nasr b. Seyyar'a gönderdiği mektubu nakil şekli, Taberî'nin belgeleri aslına uygun biçimde aktarma hususundaki duyarlılığını bir kez daha göstermektedir. Irak Valisi'nin, kendi mektubuna Halife Velid b. Yezid'in ona gönderdiği mektubunu da eklediğini belirtmektedir. Taberî'nin her ikisine birden hiçbir değişiklik yapmaksızın eserinde yer verdiği, Vali'nin mektubunun "22 Receb 125 Salı günü Semâl yazdı." ifadesiyle sona ermesinden anlaşılmaktadır.⁵⁹

55 Taberî, V, 150.

56 Taberî, II, 649.

57 Taberî, II, 652 vdd.

58 Taberî, VII, 143-146.

59 Taberî, VII, 218-224.

Taberî, halife ya da vali gibi yöneticilerin halkın hak ve sorumluluklarını açıkladığı antlaşma metinlerini de nakletmektedir. Bunlardan birinde Hz. Ömer'in Hristiyan İlyalılara tanıdığı güvenceleri, hakları ve buna karşılık onlardan istediği sorumlulukları ele almaktadır. 15/636 yılında imzalanan bu antlaşmanın şahitleri olarak Halid b. Velid, Amr b. el-Âs, Abdurrahman b. Avf ve Muaviye b. Ebû Süfyan metnin sonunda kaydedilmektedir. Taberî böylece belgeye dayalı tarihçilik anlayışının en güzel örneklerini sergilemektedir. Yine veliaht tayini ile ilgili hazırlanmış olan metinleri aktararak bu işin nasıl, ne zaman ve kimlerin huzurunda gerçekleştirildiğini açıklığa kavuşturmuştur.⁶⁰ Taberî'nin eserinde bu tür metinlerin sayısının kendi yaşadığı dönemde arttığı görülmektedir.

Eser Gösterilen İlginin Boyutları

Taberî'nin eserine yöneltelen eleştirilerin de onun eserinin değerini ve ondan beklentileri ortaya koyar nitelikte olduğu görülmektedir. Cevad Ali, eski Doğu'nun kültür hayatında merkez olan tüm yerleşim mekanlarını gezmiş olan Taberî gibi bir şahsiyetin bu yerler hakkında eserinde bilgi aktarmamasını hayretle karşıladığını ifade etmektedir. Bir başka kimsede benzerini bulamayacağın derecede geniş şekilde eski tarihi tedvin eden bu şahsiyetin, adeta tarihlerini yazması için yalvardığını düşündüğü Hire, Vâsıt gibi eski merkezler karşısında suskun kalmasını anlayamadığını belirtmektedir.⁶¹

Tüm eleştirilen yönlerine rağmen Taberî'nin eserinin tarihçilerin elindeki kaynaklar arasında başköşede yer alması, alanında başvurulacak ilk kaynaklardan biri olması, onun önemini ortaya koymak için yeterlidir. Taberî'nin eseri bizim için kaynak niteliği taşıyan kendinden sonraki eserler için de en önemli referanslardan biri olmuştur. Nitekim İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Târih* adlı eserinin mukaddimesinde Taberî'nin bütün haberlerini kaydettiğini ve ihtilafli haberlerde onu esas aldığını belirtmektedir.⁶² İbn Haldun ise ilk hilafet dönemi ile ilgili sözlerini tamamlarken, bu konudaki haberleri Taberî'nin eserinden naklettiğini ve kaynaklar arasında en güvenilir onun eserini gördüğünü ifade etmektedir.⁶³

Yukarıda Taberî ve eseri hakkında görüşlerinden söz ettiğimiz tarihçilere ilaveten Mes'ûdî (346/957), dönemine kadar yazılmış eserler arasında farklı bir yere sahip olan Taberî'nin *Tarih*'inin pek çok haberi ve eseri bir araya topladığını, birçok bilim alanını kapsadığını, faydasının çok yönlü olduğunu

60 Bkz. Taberî, IX, 176-180.

61 Ali, 170.

62 İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Târih*, Beyrut, 1966, I, 2.

63 İbn Haldun, *el-İber ve Divânu'l-Mübtede' ve'l-Haber*, Beyrut, 1957, II, 1140.

belirtmektedir.⁶⁴ Yâkut el-Hamevî (626/1225) Ebu'l-Hasan b. el-Muğallis'in, Taberî'nin eseri hakkında söylediği "Bu kitap üstünlük ve itibar açısından dünyada nadir bulunan kitaplardandır." sözünü nakletmektedir.⁶⁵ Günümüz tarihçilerinden Hasan İbrahim Hasan ise Taberî'nin, kendisinden önceki tarihçilerden daha araştırmacı ve tenkitçi, onlardan hiçbirinin aktarmadığı olayları aktaran tek tarihçi olduğunu vurgulamaktadır.⁶⁶

Sahip olduğu haklı şöhretin neticesinde Taberî'nin söz konusu eserine tarih boyunca birçok zeyiller yazılmıştır. Dünyanın birçok yerinde eserin, muhtasarları hazırlanmış; birçok dile tercümeleri ve tahkikli baskıları yapılmıştır.⁶⁷ Hatta okuryazar halk arasında bile geçmiş dönemlerde "Oku Târih-i Taberî, al dünyadan haberi." sözü yaygınlık kazanmıştır.

Sonuç olarak birçok din biliminde olduğu gibi Taberî'nin, tarih alanında da çağlar boyu gündemden düşmemiş bir eser meydana getirdiği görülmektedir. Her ne kadar bir "tarih usulü" kitabı yazmamışsa da takip ettiği tarihçilik anlayışının dönemin şartları dikkate alındığında hiç de yadsınamayacak bir düzeyde olduğu anlaşılmaktadır.

64 Mes'ûdî, *Murûcu'z-Zeheb ve Meadinu'l-Cevher*, Kahire, 1928, I, 15 vd.

65 Yâkut el-Hamevî, *İrşâdü'l-Erîb*, VI, 445.

66 Hasan, IV, 355 vd.

67 Bkz. Kurt, 44-53;Yurdaydın, 3 vd.